

Л. П. Шваб –
кандидат історичних наук, доцент
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Польська соціалістична партія в політичній системі Польщі у 1944–1947 рр.

*Роботу виконано на кафедрі нової та новітньої історії
зарубіжних країн ВНУ ім. Лесі Українки*

Указано на відновлення діяльності Польської соціалістичної партії та її пошуки власного місця в політичній системі Польщі після Другої світової війни. Її політичну поразку пояснено внутрішньою нестабільністю й безсиллям перед репресіями, запровадженими польськими комуністами в тісній співпраці з радянським керівництвом.

Ключові слова: Польська соціалістична партія, Польська селянська партія, Польська робітничка партія, «єдинофронтна група», «кацетовці», «блок шести».

Л. П. Шваб. Польская социалистическая партия в политической системе Польши в 1944–1947 гг.

Говорится о восстановлении деятельности Польской социалистической партии и ее поисков собственного места в политической системе Польши после Второй мировой войны. Ее политическое поражение видится во внутренней нестабильности и бессилии перед репрессиями, начатыми польскими коммунистами в тесном сотрудничестве с советским руководством.

Ключевые слова: Польская социалистическая партия, Польская крестьянская партия, Польская рабочая партия, «єдинофронтная группа», «кацетовцы», «блок шести».

Shvab L. P. The Polish Socialist Party in the Political System of Poland in 1944–1947. Author tells about the reestablishment of the activity of the Polish Socialist Party, which searches its own place in the political system of Poland after the Second World War. Its political defeat explains the internal instability and weakness for repressions, which are established by Polish communists in the cooperation with Soviet leaders.

Key words: Polish Socialist Party, Polish Peasant Party, Polish Workers' Party, “unitary front group”, “Cazetovci”, “block of sixth”.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дискусія навколо дратівливих питань політичного устрою Польщі після Другої світової війни триває впродовж двадцяти років у польській,

© Шваб Л. П., 2012

українській і зарубіжній історіографії. У пошуках відповідей на питання, “Як і чому молода, маловідома політична сила перемогла інші добре організовані автентичні політичні сили Польщі?”, нанизано багато актів і їх роз'яснень. Наше завдання – виявити фактори поразки Польської соціалістичної партії в боротьбі за владу після Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Польська історіографія представляє міжпартійну боротьбу в післявоєнній Польщі як змагання трьох найбільших лівих сил – Польської селянської партії, Польської соціалістичної партії та Польської робітничої партії, що були поставлені в нерівні умови через низку обставин, у тому числі властивий інтерес до Польщі керівника СРСР Йосипа Сталіна. Найбільш авторитетними в концепції повоєнної історії Польщі були й залишаються Кристина Керстен та Анджей Пачковський. На їхню думку, Польща в перші повоєнні роки почала рух до авторитаризму й уся низка фактів підпорядковувалася цій єдиній меті. Вагомим є дослідження Януша Врони “Партійна система в Польщі. 1944–1950”, яка визнана кращою науковою працею 1996 р.[15].

Мета статті – визначення місця й ролі Польської соціалістичної партії в повоєнному облаштуванні Польщі. **Предмет** – засоби політичної боротьби Польської соціалістичної партії та її лідерів від моменту відновлення діяльності партії до виборів у Законодавчий сейм Польщі.

Наукові завдання такі: 1) визначити об'єктивні та суб'єктивні чинники формування політики соціалістичної партії; 2) вивчити ступінь громадської підтримки партії й значення її діяльності в збереженні демократичних традицій польського народу; 3) наголосити на ролі Радянського Союзу у фактичному ліквідації партії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Польська соціалістична партія (ППС) відновила діяльність у Любліні в серпні 1944 р. Її відразу назвали “фальшивою”, тобто партією, завідома залежною від політичної сили, що сприяла її утворенню. У нових політичних умовах, особливо після утворення Тимчасового уряду національної єдності (ТРСН), поряд із групою діячів, що не бачили способу самостійного існування партії, виникла інша, пов'язана з діяльністю конспіраційної Польської соціалістичної партії – Свобода, Рівність, Незалежність (ППС-ВРН). Її число зростало в міру наближення до з'їзду партії в червні 1945 р. (відомий як XXVI Конгрес ППС). До ППС приєдналися також особи, які повернулися з еміграції або не виявляли раніше політичної активності. Їх називали “кацетовці”, або центристи. Окрім Юзефа Циранкевича, туди входили Казімеж Русінек, а також відомі передвоєнні соціалістичні діячі Дорота Крушинська й Адам Курилович.

Основні дискусії розгорілися між двома соціалістичними нуртами: перший беззастережно визнавав ідеологічну зверхність комуністів і їхньої партії в лівому русі. Тут відзначилися Стефан Матушевський і Станіслав Сковронський. Але повоєнний соціалістичний рух тяжів до апологетики революційних та незалежницьких соціалістичних традицій. Головним прихильником цієї концепції був Болеслав Дробнер. Прихильники автономії ППС потерпали від тиску комуністичних діячів, для яких позиція Дробнера була суголосна ідеології “реакції”. На Конгресі в 1945 р. “єдинофронтна група” так називали себе прихильники союзу з ППР була значно меншою.

Нарешті, центристи на чолі з Едвардом Осубкою-Моравським визначили місце ППС як посередника між комуністами й людовцями. Таким чином вони хотіли уникнути конфронтації між ППР і партією Станіслава Миколайчика, а також забезпечити собі ширше поле для політичної діяльності. У моменти гострої політичної й соціальної конфліктності соціалісти виражали найважливіші потреби громадськості. Їхні погляди на еволюційний розвиток суспільства, поєднання глибоких соціально-економічних реформ із політичною демократією імпонували великій кількості польських громадян.

Союз із ППР розглядався соціалістами як необхідна умова внутрішньої стабільності країни, а також із погляду зацікавленості в ППР Радянського Союзу. Як ліва партія соціалісти сподівалися в партнерстві з іншою лівою партією створити міцний захист від правих сил. Плани соціалістичного керівництва різко контрастували з настроями рядових членів партії, які чим далі більше проголошували рівність обох партій і повну організаційну самостійність ППС.

Нова політична роль, задумана соціалістами, не мала простих шляхів утілення. Насправді партнер був тільки один – ППР, у нього в руках – всі засоби впливу на ситуацію, уключно з репресивним апаратом, який соціалістам загрожував так само, як і іншим політичним опонентам комуністів. Соціалістам так і не вдалося обіпертися на стабільну політичну силу, що мала посилити їх самих, навіть після того, як Болеслав Дробнер, Казімеж Русінек, Луціан Мотика розпочали переговори зі Станіславом Миколайчик і Попелем про формування коаліції. Комуністи на подібні запобігання відповіли вкрай негативно. Владислав Гомулка в листопаді 1945 р. на пленумі Центрального комітету ППР влучно сказав: “Тільки наша негативна реакція стримує ППС від союзу з ПСЛ, а ще страх перед Радянським Союзом, бо всім відразу було б зрозуміло, що йдеться про відновлення реакції 1918 року” [5, 120, 197].

Основні зусилля комуністів у 1945 р. скеровувалися на вплив на розстановку сил у ППС. Зважаючи на вже встановлений паритет сил у структурах влади, вони не допустили вступу в ППС групи Зигмунта Жулавського. Його Польська соціал-демократична партія (ППСД) посилити б ППС. Але, з іншого боку, комуністи жили гаслом рівноправності й самостійності ППС.

Дискусія про місце та роль соціалістичної партії розгорнулася з новою силою наприкінці 1945 р., після початку тристоронніх переговорів ППР, ППС і ПСЛ щодо передвиборчого блоку. У соціалістичному керівництві переважало переконання про недопущення політичної й ідеологічної поляризації в партійній системі, до чого прагнули в ППР. Отже, у цьому середовищі й виникла думка

Історичні студії

про “блок шести”, а не чотирьох партій. Частина соціалістичних діячів відстоювали думку про самостійну участь партії у виборах.

Важливо розуміти, що більшість соціалістів відстоювала блокування з комуністами, як фундаментальну засаду ППС у нових геополітичних умовах. “Ситуація досить складна, – говорив Юзеф Циранкевич під час роботи Національної ради ППС 31 березня 1946 р., – аби розважати про те, куди нам дивитися, на Схід чи на Захід. Політична ситуація вимагає від нас звернення на Схід” [9, 119–146]. Так само вважав Юліан Хохвельд. Лише Болеслав Дробнер не погоджувався з блокуванням із ППР, а Зигмунт Жулавський дезуальовував її ідею “блоку шести”. “Блок шести є нереальний, а блок чотирьох – фікція, бо існують тільки ППС і ППР, а Селянська і Демократична партії не відіграють жодної ролі в суспільстві. Ми по-іншому дивимося на демократію, на право більшості, і на особисте право кожної людини, тоді як ППР ошчасливлює народ своїми доктринерськими замислами” [12, 83–87]. Цю думку Жулавський висловив кількома тижнями раніше на конференції ППС у Кракові за участю Едварда Осубки-Моравського та Юзефа Циранкевича. Після референдуму Жулавський відійшов від справ, узяв організаційну відпустку. Перед виборами вийшов із партії й прийняв виборчий мандат від ПСЛ. Пізніше, 25 жовтня 1946 р., у листі до Станіслава Швальбе він пояснював свій вчинок тим, що не погоджувався з уявленнями про демократію керівництва партії, а надто – небажанням нести відповідальність за нинішню тактику й методи боротьби” [12, 83–87].

Отже, домінуюча більшість у ППС підтримувала плани про утворення блоку шести партій. Так можна було уникнути конфронтації між ППР і ПСЛ, визнати за ПСЛ право на опозиційну діяльність, уберегти Польщу від диктатури пролетаріату. Таку мотивацію соціалістів сформулював сам Владислав Гомулка, виступаючи на пленарному засіданні Центрального комітету ППР 2 червня 1946 р. “В ППС кажуть, що опозиція в особі ПСЛ, потрібна Польщі. Вони кажуть і більше того, що саме така опозиційна партія потрібна Польщі, інакше Польще сповзе до диктатури пролетаріату” [3, 67]. Юліанові Хехвельду на засіданні травневої Головної ради в 1945 р. довелося вислухати риторичне питання: “Чи хочете ви, щоб нашу партію ліквідували? Ми проти винищення людей з іншими поглядами, тому не допускаємо вирішування будь-чого з допомогою служб безпеки, сил і гармат, бо не знаємо, як далеко можемо зайти” [1, 57]. Запропонувавши лише один варіант передвиборчого блоку – блоку шести, на який могли пристати дві партії – ПСЛ і ППР, соціалісти втратили шанс на самостійну політику. У результаті прилучилися до антипееселівської кампанії. Порушилася рівновага сил, через яку соціалісти сподівалися відігравати посередницьку роль між правим і лівим політичним полюсами. Тому в другій половині 1946 р. виникло гасло про ППС як організатора народної єдності.

За ситуацією в ППС пильно стежив Йосип Сталін. У телефонній розмові в травні 1945 р. Болеслав Берут сказав Сталіну, що ППР і ППС тісно зблизилися у зв’язку з війною, оголошеною партією Миколайчика [14, 227]. Роман Замбровський, аналізуючи політичну ситуацію в травні 1946 р., стверджував: “В ППС переполошилися через наш наступ на пееселівців. Добнер у своїй статті стверджує, що різниця між ППР і ППС полягає в тому, що ППС підтримує блок шести, а ППР – ні. На погребі Недзялковського нахабно дорвався до слова Миколайчик, хоч від початку планувалася чисто партійна акція і ми відступилися. Соціалісти почали вагатися щодо єдинофронтової лінії (не погоджуються з цілим рядом наших пропозицій, котрі зафіксовані у спільній першотравневій відозві), і взагалі, нам виставляється цілий ряд претензій” [1, 57; 7, 62].

Тенденції до реінтерпритації оцінок політичної ситуації посилилися після референдуму. Проголошена перемога не приховала фактичної ізоляції владного табору в суспільстві. “Помиляються ті, хто на хвилі ентузіазму й захоплення самими собою пишуть про повну перемогу нашого табору. Відносно високий відсоток негативних відповідей на перше та друге питання й “ні” – на перше викривають теорію про нібито єднання цілого народу та підтримку Тимчасового уряду національної єдності”, – писав Казімеж Русінек у статті “Аналіз і пропозиції” в газеті “Робітник” (“Robotnik”) за липень 1946 р. [10]. У часі до парламентських виборів соціалісти використовували можливості впливати на селянський рух, тому активно втручалися в процес творення Селянської партії “Нове визволення” (СЛ “НВ”), угруповання, що постало 27 червня 1946 р., як альтернатива ПСЛ. Воеводські комітети ППС допомагали в організації структур нового угруповання, не розуміючи, швидше за все, що це є диверсії ППР і Міністерства публічної безпеки (МБП). Серед соціалістів переважала тактика

добрих стосунків із ПСЛ, на відміну від комуністичної, яка розпалювала конфліктність і, як результат, усунення Миколайчика з уряду. Соціалісти противилися такій практиці.

Позицію соціалістів найкраще представляв Голова Центрального виконавчого комітету ППС Едвард Осубка-Моравський у статтях, опублікованих у газеті “Робітник”. Один із головних лідерів соціалістичної партії виступив з тезою про те, що в Польщі немає народної єдності, на яку нібито опираються комуністи. Настав час для ППС, яка традиційно тільки й може виконувати цю об’єднавчу роль. Між основними партіями немає неподоланих відмінностей на внутрішню й зовнішню політику держави, а отже шість легальних партій повинні створити спільний передвиборчий блок. ППР і ППС повинні діяти як рівноправні політичні сили. Ці питання гостро ставив у низці статей, відомих під назвою “Листи до приятелів”, Генріх Ваховіч. Переважно йшлося про паритетні засади в займанні керівних посад в управлінському державному апараті.

У 1946 р. у воєводських радах ППС мала 226 мандатів, а ППР – 314, у повітових – відповідно, 1035 і 1632, у гмінних – 2322 і 5209. У листопаді 1946 р. соціалісти посідали чотири воєводства й 76 староств. Тут були очевидні диспропорції на користь комуністів, оскільки вони виступали під барвами СЛ. Комуністи переважали в міліції та МБП. У міліції обивательській (МО) у 1946 р. задіяно 87 % пеперівців і 13 відсотків пепеесівців. Органи безпеки цілковито контролювали комуністи. Усі посади в МБП, Воєводських управліннях публічної безпеки (ВУБП) належали комуністам, і тільки 2 % – соціалістам. Комуністи переважали також у центральних структурах професійних спілок (КЦЗ3). На пленумі КЦЗ3 у 1946 р. було 21 представників ППС і 32 – ППР. Соціалісти мали менше мандатів у КРН – 25,2 %, тоді як ППР – 31,3 % [13, 469].

Соціалісти прагнули розвинути впливи на селі, аби вибити пееселівців і комуністів. 22 березня 1946 р. на Крайовому з’їзді селян-соціалістів опрацьовувалася теза про селян як “друге опертя партії”. Отже соціалісти посилили натиск на опанування посад в апараті сільських адміністрацій, в органах сільського самоврядування тощо. Вони пропагували розвиток індивідуальних селянських господарств із гарантією права на володіння землею й збереженням їх від надмірного подрібнення. На початку 1946 р. серед 149 тисяч членів ППС 21,5 тисяч становили селяни, об’єднані в 327-ми гмінних комітетах [11, 222–225].

Із концепцією нової ролі ППС у польській політичній системі погоджувалося й керівництво партії та її рядові члени. Як роз’яснював Едвард Осубка-Моравський передвоєнному британському послові в серпні 1946 р., вони планували спільно з ПСЛ здійснювати контроль за ППР, єдиною політичною силою, що мала підтримку Москви. У цей період частина пееселівців – В. Кернік, Ч. Вицех, К. Банах – схилилися до переговорів із комуністами за посередництвом соціалістів. До такого можливого переговорного процесу різко негативно ставилися комуністи. У цій ситуації Ю. Циранкевич, Е. Осубка-Моравський і С. Швальбе 18 серпня 1946 р. виїхали до Москви на консультації зі Сталіним. Планувалося просити його згоди на початок переговорів із ПСЛ. Сталін не хотів відштовхувати соціалістів напередодні виборів, але застерігав, що в ситуації, що склалася, він зацікавлений у приїзді до Москви обох сторін, оскільки “Кремль заочно вироків не видає” [4, 218].

26–28 серпня 1946 р. відбулися переговори між керівництвом ППС і ПСЛ. Юзеф Циранкевич відверто висловився, що ПСЛ ніколи не виграє самостійно виборів до Законодавчого Сейму: “Разом ми зможемо протиставитися гегемонії. Ви можете покласти на нас, принаймні, розраховувати на те, що всі прийняті зобов’язання ми виконаємо”. Підсумовував, що в партіях-сателітах (СЛ, СД, СП) настроєні проти диктатури. Натомість Станіслав Миколайчик попередив, що ПСЛ не погодиться на створення блоку з ППР [14, 230].

На засіданні Головної ради ППС 25 серпня 1946 р. у прийнятій ухвалі ще раз потвердили політичну орієнтацію на багатопартійність і неприйняття диктатури чи то партії, чи то класу. У зв’язку з цим Стефан Матушевський, Хенрик Свянтковський, Фелікс Барановський, Станіслав Сковронський учинили спробу “лівого” перевороту. Ці особи були відомі, як прихильники тісної співпраці з ППР чи так званої “єдинофронтової” групи. Закулісну боротьбу в соціалістичній партії обширно описує Анджей Верблян. Він доводить причетність комуністичного керівництва до цієї акції. Після її провалу учасники путчу заперечували сплановану організацію “заколоту”. Усе ж частина причетних осіб була звільнена з рядів партії. Серед них і Сковронський – головна опора комуністів у ППС. Аналізуючи події серпня, Роман Замбровський на засіданні Політичного бюро ППР стверджував, що слабкість

Історичні студії

лівиці в ППС свідчить про слабкість комуністичної партії. За роботою Головної ради ППС у серпні пильно стежив Йосип Сталін. “Розправу” над єдинофронтовою групою Болеслав Берут прокоментував: “Сволочі” й далі: “Матушевський виявився дрантям гіршим від інших. Циранкевич удавав себе лівим, аж поки не виявив всіх лівих і не взявся до розправи над ними” [6, 58]. Стосовно групи Матушевського й Скворонського Сталін сказав: “Ми повинні були допомогти їм опрацювати зрозумілу політичну декларацію... Було б добре, якби виключили з партії всю групу, тоді можна було б сформувати опозицію до їх партії. А може доцільно було б створити третю партію? У вас, ще за часів царизму, поставали різні уламки соціалістичної партії, наприклад, Лівиця ППС, – якщо я не помиляюся... Я ж вам казав, що вони вороже ставляться до вас. Моравський – дурень, зв’язався з “жуліками” і швидко перекинувся до Швальбе і Циранкевича. Але то були і його переконання. Правду кажучи, шкода Польщі, вона заслуговує на кращого прем’єра. Швальбе – “хитрун” – це він все влаштував. Займіться вихованням цієї лівої групи, допоможіть їй зміцнитися” [14, 230].

Комуністів непокоїли також контакти соціалістичного керівництва з британськими й американськими дипломатами. Останні перед обличчям терору проти ПСЛ звернули увагу на соціалістичну партію. З іншого боку, авторитет прозахідної партії гарантував соціалістам додаткові голоси виборців. Інтерес Заходу до соціалістичної партії якраз і посилювався в серпні 1946 р., у час, коли ППС здійснила спробу очолити політичний олімп, а Стефан Матушевський став жертвою цієї нової реальності. Ініціював розмови з керівництвом ППС посол Кавендіш-Бентік. Прем’єр Едвард Осубка-Моравський запевняв британського посла, що ППС і ПСЛ прагнуть налагодити співпрацю, аби здійснювати ефективний контроль над комуністами. Наприкінці грудня посол США після зустрічі з Осубкою-Моравським, зробив висновок про фундаментальну різницю між соціалістами та комуністами. ППС, на його думку, більш націоналістична, ніж інтернаціональна. Польський прем’єр, зі свого боку, запевнив американського посла, що він і його партія прагнуть поживити контакти із Заходом, особливо зі Сполученими Штатами Америки [8, 158].

Нової якості стосунки керівництва ППС із західними дипломатами набули після виборів у 1947 р. На початку лютого американський посол зустрічався з Болеславом Дробнером, Оскаром Ланге, Юзефом Циранкевичем, Едвардом Осубкою-Моравським. Артур Вліс-Ланге остерігав діячів ППС перед небезпекою терору й ліквідації, як це трапилося з ПСЛ. Дробнер, а за ним Циранкевич просили допомоги та підтримки Заходу перед небезпекою всезагального контролю з боку СРСР. 26 січня 1946 р. американський посол зустрівся із Зигмунтом Жулавським. Натомість обмежив контакти з Миколайчиком: “... вважаю, що Миколайчик не зацікавлений в розмові з нами, так само, як Сполучені Штати не зацікавлені в ньому” [8, 182].

Уже в липні 1947 р. британські дипломати зробили висновок, що ставка на ППС нічого не дасть. Комуністи продовжують концентрувати владу й дуже швидко Польщу чекає “чорний сценарій”: обмеження контактів із Заходом, обмеження ролі Костелу, колективізація на селі, знищення ПСЛ і домінування в житті цієї країни МПБ. Комуністи не погодилися змінити пропорції соціалістів в уряді з уваги на “жертви”, які до тепер несла партія в боротьбі за владу. Владислав Гомулка публічно прокламував, що прапор єдності народу може нести тільки ППР [3, 329]. Коли ж у вересні 1946 р. ПСЛ остаточно відмовилася від участі в блоці з ППР, усяка схильність соціалістів до компромісів, аж до віддання 30 % мандатів для пееселівців, вичерпала себе. Комуністи отримали найкращий з усіх можливих результат. Берут сигналізував Сталінові: “... ситуація для нас складається якнайкраще, по-перше, в склад уряду не входить опозиція; по-друге, перешкоди в боротьбі з реакцією, що існували до цього часу, значною мірою відпали; по-третє, внутрішні зміни в демократичному таборі відбуваються в межах співпраці двох (ППР і ППС) партій, а не трьох” [6, 58]. В останньому слові, яке завжди належало Сталінові, генералісимум заборонив Берутові збільшувати квоту для Миколайчика, навіть якщо він погодиться на коаліцію [14, 235].

Таким чином, ППС утратила можливість утілити власну незалежну політику. Тривожний сигнал поступив у серпні 1946 р. на засіданні Головної ради партії. Непоступливість Миколайчика була ще одним фактором масштабної політичної поразки лівих сил. Його не переконували жодні аргументи на користь виборчого блоку. Тому соціалісти в жовтні й листопаді 1946 р. розпочали переговори про єдність дій із комуністами. На засіданні керівництва обох робітничих партій, так званих керівних шісток, 21 жовтня, задекларовано: “... ПСЛ не може отримати більш як 15 відсотків місць від загальної

кількості послів сейму” [2, 192]. Підтримавши пепеєрівську концепцію виборів, соціалісти зажадали підписання договору, яким би регулювалися відносини між двома робітничими партіями у сфері управління державою. Якщо ж ППР порушить хоч якусь з умов, ППС залишала право звернутися за арбітражем до товариша Сталіна. На що ППР відповіла ще більш категорично, що звернення до товариша Сталіна за арбітражем однаково необхідне для обох партій.

Переговори за участю Сталіна відбулися в середині листопада 1946 р. в Сочі. Із боку ППР у ній брали участь Гомулка, Берман, Забровський, із боку ППС – Циранкевич, Швальбе, Осубка-Моравський. Договір, підписаний 28 листопада, містив вісім пунктів. Обидві сторони вважали, що досягнули бажаного успіху. Насправді успіху досягнули лише комуністи. Вони накинули ППС сценарій розправи з ПСЛ і ролі в цьому служб безпеки, віддавали контроль за виборчим процесом у руки ППР, а отже про рівноправні стосунки партій мови не було. У розподіленні мандатів брали участь СЛ, СД і СП. Оскільки ці кандидати були підконтрольні комуністам, їхні мандати теж належали ППР. Позиції комуністів зміцнювала діяльність у середині ППС так званої єдинофронтової групи. Комуністи безнастанно зміцнювали її позицію. Юзеф Циранкевич, наприклад, запропонував упровадити інституцію Поборника партійного контролю без-будь яких статутних змін.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Підписанням договору про спільність дій завершився важливий етап у стосунках між лівими партіями – робітничою й соціалістичною. У результаті соціалісти втратили значення “третьої сили”, обмежені в можливостях і часі, вони не здобули шансу побудови “польського демократичного соціалізму”, що в ширшому сенсі зруйнувало програму європейської соціал-демократії, яка передбачала з’єднання західної та східної частин континенту з приєднанням Німеччини до нових структур. У результаті, не вдалося більшого – запобігти поділу Європи на політичні сфери впливу.

У період між 1945–1947 рр. ППС нараховувала 750 тисяч членів, із них 62 % – робітники, 14 % – селяни. Вона мала великий вплив на профспілковий, молодіжний рухи і важливу позицію в державному апараті. У “Проекті тез в справі будівництва соціалістичної держави” їхній автор Юліан Хохвельд передбачав існування двох чи трьох партій із повноцінними програмами, здатними спільно вирішувати проблеми держави. Проте вся логіка подій у польській партійній системі, що склалася після 22 липня 1944 р., указувала на те, що долю соціалістичного руху будуть визначати комуністи, стратегію дій котрих окреслював Кремль. Сталін із підозрою ставився до соціалістів і застерігав від необачності Берута. Доля соціалістів була визначеною наперед. А ухвала XXVII Конгресу тієї партії, що “ППС потрібна польському народові”, означала лише відтермінування виroku.

Джерела та література

1. Arhiwum Akt Nowych (далі AAN), VI/O, sygn. 295/VII-2, t.2, k.114: Protokół posiedzeń sekretariatu KC PPR z 15.05/1946 r., sygn., 94.
2. AAN, VI/O, 295/VII-174: Notatka z posiedzenia szostki politycznej z dn.21.10.1946 r.
3. Archiwum Ruchu Robotniczego / Centralne Archiwum RC PZPR ; red. Feliks Tych. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1986. – T. 10 : Stenogram plenarnego posiedzenia KC PPR 2.06. 1946.
4. Buczek R. Na przełomie dziejów. Polskie Stronnictwo Ludowe w latach 1945–1947 / Roman Buczek. – Wrocław, 1989. – 427 s.
5. Kochański A. Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946 / Aleksandr Kochański. – Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, 2001. – 495 s.
6. Notatki Bolesława Bieruta z rozmowy // Dziś. – 1992. – Nr. 12. – S. 58.
7. Paczkowski A. Zdobycie władzy 1945 – 1947 / Andrzej Paczkowski. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1993. – 86 s.
8. Pastusiak L. Polska – Stany Zjednoczone w latach 1945–1947 / Longin Pastusiak. – Warszawa : Horald-Press, 1990. – 310 s.
9. Protokoły CKW PPS z 2.03, 14.05.1946 / Z pola walki. – 1985. – Nr. 4 (112). – S. 119–146.
10. Robotnik. – 1946. – Nr. 190 (13.07).
11. Salik H. Program wiejski PPS (1945–1948) / Henryk Salik // Z pola walki. – 1983. – Nr. 3–4 (103–104). – S. 222–225.
12. Śliwa M. Działalność społeczno-polityczna Z. Żuławskiego / Marek Śliwa // Z pola walki. – 1985. – Nr. 1(109). – S. 83–87.

Історичні студії

13. Tomicki J. Polska Partia Socjalistyczna 1892–1948 / Jan Tomicki. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1983. – 529 s.
14. Wrona J. System partyjny w Polsce 1944–1950 / Janusz Wrona. – Lublin : Wyd. Uniwersyt. Lublńskiego, 1995. – 347 s.